

Substitutie: magda?

FILIP BOUDREZ
EXPERTISECENTRUM DAVID
PAUL DROSSENS
RIJKSARCHIEF BEVEREN

0. INHOUD

0. Inhoud.....	1
1. Inleiding.....	1
2. Originaliteit en authenticiteit.....	1
3. Juridische waarde.....	2
4. Archiefwaarde.....	4
5. Substitutie in het buitenland.....	5
6. Digitaal archiveren en substitutie.....	6
7. Besluit.....	7

1. INLEIDING

Steeds meer werkprocessen verlopen digitaal. De digitalisering van werkprocessen leidt in de meeste gevallen ook tot het scannen van papieren originelen. De meeste organisaties willen hiermee een hogere efficiëntie in hun werkprocessen bereiken. Een tweede doelstelling is dikwijls het realiseren van plaatswinst en het besparen van opslagkosten door de papieren documenten na scanning te vernietigen.

Substitutie is het proces waarbij de oorspronkelijke archiefdocumenten worden vervangen door hun reproducties. Substitutie of vervanging houdt dus de vernietiging van de oorspronkelijke documenten in¹. Substitutie staat los van de reproductievorm (microverfilming, scanning, enz.), maar is de voorbije jaren sterk gericht op digitalisering en scanning. De klemtoon in dit artikel ligt dan ook op deze laatste vormen van substitutie.

De substitutievragen zijn op dit ogenblik heel actueel. Veel administraties willen digitaliseren en papieren documenten vernietigen, maar in de praktijk leven nog veel vragen over het vervangen van documenten. De belangrijkste vraag is ongetwijfeld: "Substitutie: magda?"².

2. ORIGINALITEIT EN AUTHENTICITEIT

De vragen met betrekking tot het al dan niet vernietigen van documenten in hun oorspronkelijke vorm gaan in essentie over de waarde van de oorspronkelijke documenten en de waarde van hun reproductie. Is die waarde identiek, dan lijkt substitutie zonder meer een mogelijkheid. Vraag is echter hoe die waarde wordt bepaald en welke factoren van doorslaggevend belang zijn. Centrale factoren hier zijn de originaliteit en de authenticiteit van de documenten.

De werkelijkheid is echter niet zo rechtlijnig en in de praktijk blijft men veelal vasthouden aan 'het origineel' zoals we dat in de papieren wereld kennen. Zo worden vandaag in veel administraties

¹ *Archiefterminologie voor Nederland en Vlaanderen*, 's Gravenhage, 2007, lemma 164 Substitutie, vervanging en <http://archiefwiki.org/wiki/Substitutie>.

² In dit artikel zijn onder meer de lezingen van de VVBAD studienamiddag 'Substitutie: magda?' (Brussel, 1 april 2010) verwerkt. De afzonderlijke presentaties zijn beschikbaar op www.vvbad.be/substitutie. Een ingekorte versie van dit artikel wordt ook gepubliceerd in *Bibliotheek & Archiefgids*.

inkomende papieren documenten ingescand en gaan de scans de workflow en de documentenstroom in. In de meeste gevallen worden de originele documenten niet (meteen) vernietigd, want ze hebben de status van 'origineel' en 'authentiek'. De papieren documenten reizen dan met enige vertraging de scans achterna of worden bijgehouden in chronologische reeksen zonder contextgegevens en zonder onderscheid in bewaartermijn.

Door hun functie en rol in de werkprocessen verwerven de scans de status van authentieke archiefdocumenten. Niet alleen zijn de scans de documenten die in de werkprocessen zijn gebruikt, ze zijn eveneens de documenten die van metadata zijn voorzien. Zijn er dan twee representaties van hetzelfde document, wordt een nieuw archiefdocument gecreëerd of hebben de scans een grotere mate van authenticiteit dan de oorspronkelijk ontvangen documenten? En welke representatie van het document wordt gearchiveerd: het oorspronkelijke, de scan of beide?

Kortom, er rijzen een pak vragen omtrent de status van de documenten, hun waarde en hun archivering. In het verlengde hiervan liggen enkele fundamentele vraagstukken: Primeert het 'wettelijk' origineel boven het archiefdocument? Volstaat de archivering van authentieke kopieën van het origineel?

Uit bovenstaande blijkt alleszins dat het concept van 'het origineel' onder spanning komt te staan. Dit is niet nieuw, want de klassieke invulling van dit concept staat door de digitale evoluties al veel langer onder druk. Met 'het origineel' wordt doorgaans het oorspronkelijk document of de eerste manifestatie van het document bedoeld. Het 'origineel' vindt echter zijn betekenis in het feit dat dit het document is dat als autoriteit wordt beschouwd en in gevolgen resulteert. Dit is dus niet noodzakelijk het oorspronkelijke document. Is het dan niet beter om voortaan consequent over 'oorspronkelijke' documenten te spreken daar waar vooral het document in zijn originele vorm wordt bedoeld?

3. JURIDISCHE WAARDE

Of oorspronkelijke documenten mogen vervangen worden door hun reproducties, is in de eerste plaats afhankelijk van de vraag of dit juridisch toegelaten is³. Dit is echter een vraag die niet altijd éénduidig of gemakkelijk te beantwoorden is. Onze wet- en regelgeving voorziet nog maar voor weinig documenten de expliciete mogelijkheid voor digitalisering en/of digitale archivering. In de meeste gevallen is een juridische analyse vereist alvorens werkelijk tot substitutie wordt overgegaan. Concrete vragen in deze analyse zijn: Is er een wettelijke nood om de oorspronkelijke documenten te bewaren? Zijn er juridische obstakels die de vervanging van de oorspronkelijke documenten in de weg staan? Zelfs na een uitvoerige analyse bestaat de kans dat er nog geen éénduidig antwoord is. In dat geval is het al dan niet toepassen van substitutie een risicoafweging.

Vanuit juridisch perspectief wordt principieel voorrang gegeven aan het archiveren van het 'origineel' document. In ons burgerlijk recht bijvoorbeeld heeft het origineel bewijskracht en levert het de meeste bewijswaarde. Dit betekent echter niet dat substitutie juridisch niet kan. Zo hebben kopieën ook een bewijswaarde en dan hoeft het niet altijd om bijv. grossen of eensluitend verklaarde afschriften te gaan. Het is echter ook de vraag wat vanuit juridisch standpunt onder 'origineel' wordt verstaan. Vroeger werd hiervoor naar het document op zijn oorspronkelijke drager verwezen, terwijl de voorbije jaren de klemtoon meer verschoven is naar de authenticiteit en de integriteit van het document. Dit is een belangrijke evolutie, waaraan de toenemende digitalisering van onze informatie niet vreemd is. De authenticiteit en de integriteit worden beschouwd als de essentiële eigenschappen van een 'origineel'. Als beide eigenschappen intact blijven, dan is er nog steeds sprake van een document met de

³ Tenzij anders vermeld is het stuk over de juridische waarde grotendeels gebaseerd op: E. JACOBS, *Digitaal bewaren van documenten. Juridische aspecten*, op: *Substitutie: magda?*, Studiemiddag VVBAD Werkgroep Automatisering, Brussel, 1 april 2010 (www.vvbad.be/substitutie); S. VAN DEN EYNDE, *Digitale archivering: een (Belgisch) juridische stand van zaken*, Antwerpen, 2001; H. DEKEYSER EN J. DUMORTIER, *Elektronisch archiveren*, in: X. (ed.), *Tendensen in het bedrijfsrecht. Contracteren zonder papier*, Brussel, Bruylant, 2003, p. 207-236.

juridische status van 'origineel'. De relatie met het proces waarbinnen de documenten zijn gecreëerd en beheerd, is bijgevolg cruciaal voor de status van het document. Deze evolutie is al volop merkbaar in buitenlandse jurisprudentie waar al wordt uitgegaan van de relatie tussen het document en het werkproces om een document de autoriteit en de effecten van het 'origineel' te geven⁴.

Het 'origineel' leent zijn juridische status dus niet noodzakelijk aan een (handgeschreven) handtekening, een stempel of andere formele vormvereisten. Ook de vormvereisten die onze wet- en regelgeving voor een aantal documenttypes voorschrijft, hoeven dus lang niet altijd een belemmering voor substitutie te zijn. Bij digitalisering hoeven deze vormvereisten niet op een identieke wijze overgenomen te worden. Ze kunnen vervangen worden door alternatieve methoden, op voorwaarde dat ze dezelfde finaliteit als de vormvereisten voor de analoge documenten hebben.

Voor bepaalde documenttypes laat de wet-en regelgeving al expliciet toe dat digitale documenten de plaats innemen van papieren documenten. Een voorbeeld hiervan is de Wet op de elektronische handel die toelaat dat contracten op een digitale wijze worden afgesloten⁵. Hieruit volgt dat digitale contracten ook digitaal worden gearchiveerd. Andere voorbeelden zijn medische dossiers, dossiers van verzekeringen voor geneeskundige verzorging⁶ en facturen⁷. Digitale facturen zijn in België toegestaan op twee voorwaarden. Enerzijds dient de tegenpartij zijn voorafgaandelijk akkoord te geven. Anderzijds dient de authenticiteit en de integriteit van de digitale facturen verzekerd te zijn. Vroeger moest dit laatste aangetoond worden met behulp van een geavanceerde digitale handtekening of electronic data interchange (EDI), maar momenteel wordt geen technologie meer opgelegd en zouden bijvoorbeeld audit-trails als bewijs kunnen volstaan. Samen met documentatie over het beheerssysteem en/of de procesapplicatie waarbinnen de facturen worden bijgehouden, zouden de audit-trails de betrouwbaarheid van de digitale facturen moeten aantonen. In de nieuwe Europese ontwerperegeling voor e-facturatie wordt naast authenticiteit en integriteit ook nog een derde vereiste vermeld: de leesbaarheid van de facturen op (middel-)lange termijn⁸. Het BTW Wetboek en de uitgebreide circulaire voorzien ook de mogelijkheid dat op papier verzonden of ontvangen facturen worden gedigitaliseerd en voortaan digitaal worden bewaard: *“De facturen die in papieren vorm werden ontvangen worden ofwel in hun oorspronkelijke vorm ofwel digitaal bewaard. In geval van digitale bewaring moeten de gebruikte technologieën of procesmatige middelen de authenticiteit van de herkomst en de integriteit van de inhoud van de facturen waarborgen”* (art. 60 BTW Wetboek).

De casus van gedigitaliseerde en digitale facturen toont aan dat digitale/gedigitaliseerde facturen de plaats kunnen innemen van papieren facturen en welke concrete voorwaarden worden gesteld. Dit voorbeeld geeft dus aan dat substitutie juridisch mogelijk is. Een algemene wettelijke vervangingsregeling kan aan deze casus niet worden ontleend. Dit betekent echter niet dat substitutie voor andere documenttypes niet kan. Wachten op expliciete wet- en regelgeving is immers niet realistisch. Voor andere documenttypes dient bijgevolg geval per geval worden nagegaan of er geen juridische obstakels zijn.

De casus van de facturen geeft wel algemeen aan welke soorten voorwaarden worden gehanteerd. Die voorwaarden hebben voornamelijk betrekking op het garanderen van de authenticiteit en de integriteit van de documenten. De vraag blijft natuurlijk hoe de authenticiteit en de integriteit gewaarborgd en aangetoond wordt. Vroeger werden hiervoor een aantal technologieën opgelegd, terwijl momenteel meer ruimte wordt gelaten voor bijv. audit-trails, systeemdocumentatie, auditing en certificering, enz. Dit mag als een positieve evolutie worden ervaren aangezien op technologie gebaseerde oplossingen per definitie niet digitaal duurzaam zijn. Een gevolg is wel dat hierdoor de klemtoon verschuift naar de metadata van de documenten.

⁴ L. DURANTI, J. SUDERMAN EN M. TODD, *InterPARES 2. A framework of principles for the development of policies, strategies and standards for the long-term preservation of digital records*, 2008, p. 13.

⁵ Wet van 11 maart 2003 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij (Belgisch Staatsblad, 17/03/2003).

⁶ KB van 26/04/2007 (Belgisch Staatsblad, 18/06/2007).

⁷ Circulaire nr. AOIF 16/2008 (E.T.112.081) dd. 13.05.2008, *Bewaring van facturen. Principes, Wijzen van bewaring, Voorlegging*; Artikel 60, §3 BTW wetboek.

⁸ *Proposal for a Council Directive amending Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax as regards the rules on invoicing - General approach*.

4. ARCHIEFWAARDE

Het onderzoek naar de juridische toelaatbaarheid om de oorspronkelijke documenten te vervangen door hun reproducties gaat niet alleen uit van de wet-en regelgeving, maar vertrekt ook vanuit het archiveringsmotief voor de documenten. Naargelang de archiveringsdoelstelling kunnen immers andere afwegingen worden gemaakt. Dit onderstreept eens te meer de nood aan een duidelijke identificatie van de archiefdocumenten en hun archiveringsmotieven.

In het geval van digitalisering van papieren documenten wordt een tweede representatie van hetzelfde (archief-)document gemaakt. De reproductie gaat de werkprocessen van de archiefvormer in en verwerft op deze wijze de status van een authentiek en betrouwbaar archiefdocument. De reproducties hebben de facto de status van authentieke kopieën en verkrijgen deze status doordat de archiefvormer op deze documenten vertrouwt in de uitvoering van zijn werkprocessen⁹. Vanuit archivistisch standpunt hebben de reproducties de autoriteit en de effecten van het 'origineel' document.

Dit maakt de identificatie van de archiefdocumenten en de waarderingsvraag er niet gemakkelijker op. Het algemene uitgangspunt van de archiefwetenschap is de archivering van de originele archiefdocumenten in hun oorspronkelijke vorm. De cruciale vraag is wat als het archiefdocument wordt beschouwd en welke representatie voor archivering in aanmerking komt: de oorspronkelijke brief, het met de hand ondertekende aanvraagformulier, de reproducties of beide¹⁰? Aangezien de scans in de werkprocessen worden gebruikt, van metadata worden voorzien, gelinkt worden aan een werkproces en in het archiveringssysteem worden opgenomen, lijkt het voor de hand liggend dat de digitale reproducties zeker worden gearchiveerd. Of de oorspronkelijke analoge documenten al dan niet als 'archief' of als documenten met (permanente) archiefwaarde worden beschouwd, zal in grote mate afhangen van het feit of ze een grotere juridische waarde hebben dan hun reproducties.

Naast deze theoretische discussie is er natuurlijk ook het beleid en het standpunt van het Rijksarchief inzake substitutie. Het Rijksarchief beschouwt substitutie als een vernietiging van archiefdocumenten, waarvoor de toestemming van de Algemeen Rijksarchivaris of diens gemachtigde is vereist¹¹. De instelling baseert zich hiervoor op de Archiefwet waarin geen onderscheid wordt gemaakt tussen oorspronkelijke archiefdocumenten en reproducties. Instellingen die onder de toezichthoudende bevoegdheid van het Rijksarchief vallen, dienen hun substitutieplannen op voorhand voor te leggen. Substitutie is toegelaten, maar niet altijd en slechts onder bepaalde voorwaarden. Het Rijksarchief maakt hierbij een onderscheid tussen permanent te bewaren en op termijn te vernietigen archieven. In principe staat het Rijksarchief substitutie enkel toe voor archieven die op termijn vernietigd mogen worden en enkel indien er strenge voorzorgsmaatregelen worden getroffen om de authenticiteit van de documenten te garanderen¹². Om de archiefvormers bij te staan, werd hiervoor recent een procedure uitgewerkt¹³. Van (retroactieve) substitutie van statisch archief dat reeds naar het Rijksarchief is overgebracht, is normaliter geen sprake. Een uitzondering wordt enkel voorzien voor oorspronkelijke documenten die onherstelbaar beschadigd zijn. Maar ook de substitutie van permanent te bewaren

⁹ INTERPARES 1, *Findings on the preservation of authentic electronic records*, 2002, p. 26.

¹⁰ In de diplomatiek wordt in dit geval het 'oorspronkelijk' document en de scan als hetzelfde archiefdocument beschouwd. Beide representaties horen wel thuis in een andere levenscyclusfase of in een andere zgn. transmissiefase (origineel vs. kopie).

¹¹ R. DEPOORTERE, *Substitutie in België, magda? Soms wel, soms niet. Is er nood aan een specifiek (archief)wettelijk kader?*, op: *Substitutie: magda?*, Studienamiddag VVBAD WG Automatisering, Brussel, 1 april 2010 (www.vvbad.be/substitutie).

¹² Een voorbeeld hiervan is de grootschalige substitutie van zes miljoen papieren dossiers door de Rijksdienst voor Pensioenen. De bewijskracht van de reproducties wordt gevrijwaard door een verplicht te volgen procedure met strikte voorwaarden vastgelegd in het Koninklijk besluit van 9 januari 2000 betreffende de bewijskracht van de door de Administratie der Pensioenen gebruikte informatiegegevens voor de toepassing van de wetgeving waarmee zij is belast (Belgisch Staatsblad, 24/02/2000).

¹³ *We gaan digitaal. Stappenplan voor de digitalisering van werkprocessen*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010 [ter perse].

archiefdocumenten die nog bij archiefvormer berusten, wordt momenteel niet in overweging genomen. De reden hiervoor is dat papieren informatiedragers beter bekend zijn en stabielere worden geacht dan digitale gegevensdragers en bestandsformaten. Of dit principiële standpunt inzake permanent te bewaren archieven kan volgehouden worden wanneer de archiefvormer bewijskracht aan de reproducties heeft laten toekennen, zal in de toekomst moeten blijken.

5. SUBSTITUTIE IN HET BUITENLAND

De terughoudende houding van het Rijksarchief is ook zichtbaar bij nagenoeg alle nationale archiefdiensten in de ons omringende landen. Een recente enquête toonde aan dat ook elders koudwatervrees bestaat als het op substitutie van te bewaren archiefdocumenten aankomt¹⁴. In de meeste landen is er een specifieke reglementering uitgewerkt en zijn er bepalingen doorgevoerd in de archiefreglementering. Een opvallende constante was dat vooral een onderscheid wordt gemaakt tussen enerzijds statische en anderzijds (semi-)dynamische archieven. Statische archieven die reeds bij de archiefdienst zijn neergelegd, worden normaliter niet vervangen. In bepaalde landen is het zelfs formeel verboden om archiefdocumenten die dateren van vóór een bepaald jaartal te vernietigen en bijgevolg ook te vervangen. Substitutie van dynamische en semi-dynamische archieven die te bewaren zijn, wordt veelal toegestaan mits de archiefvormer de digitale reproducties officieel een juridische waarde heeft toegekend en mits een duidelijk omschreven procedure wordt gevolgd om de authenticiteit, de bewijskracht, de betrouwbaarheid en de leesbaarheid van deze reproducties op lange termijn te garanderen. In het algemeen wordt eerder terughoudend gereageerd op de substitutie van permanent te bewaren archiefdocumenten en hanteert men een soepelere houding voor archieven die op termijn te vernietigen zijn.

Nederland is op dit vlak een uitzondering en is meer progressief ingesteld¹⁵. In de oude Archiefwet van 1962 was substitutie enkel toegestaan voor op termijn te vernietigen archieven. In de huidige Archiefwet van 1995 is er echter geen beperking meer voorzien. De wet biedt openbare archiefvormers de mogelijkheid om zowel permanent te bewaren als op termijn te vernietigen archiefdocumenten te vervangen door reproducties¹⁶. Voor de substitutie van permanent te bewaren archieven is wel een machtiging vereist van de bevoegde overheid. Bovendien moet elke substitutie steeds gebeuren met juiste en volledige weergave van de in de te vervangen archiefdocumenten voorkomende gegevens¹⁷. Na de substitutie krijgen de reproducties de status van origineel en worden ze aangezien als archiefdocumenten in de zin van de Archiefwet.

Momenteel zijn er in Nederland twee beleidsregels van kracht voor de substitutie van permanent te bewaren archiefdocumenten: een nationale en een provinciale. In de Archiefwet worden immers twee instanties genoemd, die elk voor hun bevoegdheidsdomein, een machtiging tot substitutie mogen verlenen. Rijksbesturen en provinciale overheidsinstanties ressorteren onder de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Gemeenten en waterschappen moeten een machtiging aanvragen bij hun provinciaal bestuur, de Gedeputeerde Staten. Beide beleidsregels kwamen ongeveer gelijktijdig tot stand, beschrijven de procedure en de formele vereisten voor de vervanging, maar

¹⁴ In januari 2010 informeerde de Algemeen Rijksarchivaris via de *European Board of National Archivists* bij zijn collega's naar de reglementering en praktijken inzake substitutie in andere Europese landen. In totaal werden 15 antwoorden ontvangen, meer bepaald van de archiefdiensten van de EU, van het Europees Parlement en van Duitsland, Estland, Frankrijk, Hongarije, Italië, Malta, Noord-Holland (namens Nederland), Schotland, Slovee, Slovenië, Spanje, Tjechië en Zweden (R. DEPOORTERE, *Substitutie in België, magda? Soms wel, soms niet. Is er nood aan een specifiek (archieff)wettelijk kader?*, op: *Substitutie: magda?*, Studenamiddag VVBAD WG Automatisering, Brussel, 1 april 2010).

¹⁵ I. KOCH, *Vervangen? Ja, dat mag (in Nederland dan toch)*, op: *Substitutie: magda?*, Studenamiddag VVBAD WG Automatisering, Brussel, 1 april 2010 (www.vvbad.be/substitutie).

¹⁶ Archiefwet 1995, art. 7.

¹⁷ Archiefbesluit 1995, art. 6.

vertonen toch aanzienlijke verschillen. De 'nationale' beleidsregel¹⁸, die door het Nationaal Archief werd ontwikkeld, is beperkt tot de digitale substitutie van permanent te bewaren documenten in de dynamische fase. De beleidsregel die eind 2007 door het Landelijk Overleg van Provinciale Archiefinspecteurs (LOPAI) op punt werd gesteld, en die ondertussen door elke provincie afzonderlijk is gevalideerd¹⁹, heeft een grotere reikwijdte dan die van het Rijk²⁰. Strikt gezien geldt de beleidsregel voor alle vormen van substitutie. Officieel is deze regeling van toepassing op alle gevallen waarin permanent te bewaren documenten worden vervangen, hetzij door digitalisering, hetzij door microverfilming, ongeacht of dit direct na ontvangst, tijdens de dossiervorming of pas naderhand (in de semi-dynamische of statische fase) gebeurt. Beide regels verschillen ook op het vlak van de eisen die gesteld worden inzake bitdiepte, resolutie en compressie, maar het Nationaal Archief en LOPAI gaan trachten deze verschillen weg te werken²¹.

6. DIGITAAL ARCHIVEREN EN SUBSTITUTIE

Substitutiekwesties vragen de actieve betrokkenheid van een archivaris. Niet alleen dient hij de archiefdocumenten te identificeren en te waarderen, de archivaris is ook het best geplaatst om substitutie in een breder perspectief te plaatsen en in een coherent archiveringsbeleid in te bedden. Dit is niet onbelangrijk want vele discussies en concrete vragen met betrekking tot substitutie gaan meestal voorbij aan een aantal opvallende en dikwijls meer fundamentele zaken.

Ten eerste wordt de substitutievraag doorgaans slechts in één richting gesteld: Mogen papieren originelen na digitalisering worden vernietigd? Hierbij wordt voorbijgegaan aan het feit dat er in de digitale wereld voortdurend en vaak onbewust substitutie wordt toegepast. Heel veel digitale documenten worden afgedrukt, enkel in papieren vorm geklasseerd, of in papieren vorm voor archivering aangeboden. E-mails zijn hier wellicht het bekendste voorbeeld van²². Worden digitale documenten niet afgedrukt, dan worden zij en hun metadata veelal omgezet naar andere formaten, vormen en systemen. Dergelijke conversie- en migratieoperaties worden als vanzelfsprekend beschouwd om digitale informatie leesbaar te houden, maar raken uiteindelijk dezelfde fundamentele vragen die zich stellen bij de vervanging van papieren documenten. Deze vragen worden echter zelden of nooit gesteld.

Ten tweede is er de paradox van het digitaliseren van analogoog materiaal en het digitaal archiveren van het 'digital-born' materiaal. Het archiveren van een e-mail in papieren vorm is immers geen alleenstaand gegeven. Veel organisaties digitaliseren hun archiefdocumenten al nog vóór ze over een beleid en/of strategie voor de langetermijnarchivering van digitale informatie beschikken. Een operationele beheersomgeving (DMS, RMA, digitaal depot) die voldoende waarborgen biedt voor de (middel-)langetermijnarchivering van de digitale documenten en hun metadata is in de meeste

¹⁸ Beleidsregel van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 22 januari 2008, nr. WJZ/2008/452 (8218), inzake de bevoegdheid tot het afgeven van een machtiging als bedoeld in artikel 7 van de Archiefwet 1995 ten behoeve van routinematige digitalisering van archiefbescheiden (http://www.nationaalarchief.nl/images/3_15004.pdf),

¹⁹ Zie bijvoorbeeld: I. KOCH, *Beleidsregel vervanging archiefbescheiden Noord-Brabant*, 2008 (http://bit.ly/brochure_beleidsregel_NB).

²⁰ Raadpleegbaar op: http://www.lopai.nl/pdf/Beleidsregel_vervanging_v11_definitief.pdf

²¹ I. KOCH, J. WETERINGS, 'Kleur, resolutie en compressie. Op weg naar duidelijkheid en overeenstemming', *Archievenblad*, november 2009, p. 14-15.

²² Zo lezen we in de richtlijn van het Rijksarchief over het archiveren van e-mail: "*Het spreekt dus voor zich dat het eenvoudigweg afdrukken van e-mails op zich geen goede archivering vormt voor dit type document, want niet alle informatie (met name de contextuele metadata) zal bewaard worden. Maar aangezien binnen heel wat instellingen er nog geen aangepast proces is voor de digitale archivering van e-mail, is het raadzaam om voorlopig en bij wijze van overgangsmaatregel e-mails af te drukken en op papier te bewaren (na selectie)*". (S. SOYEZ, *Richtlijn voor beheer en digitale archivering van e-mails*, Versie 1.1. (oktober 2009), p. 31).

gevallen een utopie. Dit leidt in de praktijk maar al te vaak tot absurde situaties waarbij digitaal materiaal voor archivering (opnieuw) wordt afgedrukt. Alvorens op grote schaal analoge archieven te digitaliseren, is het aangewezen om een beheersomgeving voor digitale archieven en een bewaarstrategie voor (middel-)lange termijn operationeel te hebben. Eens aan deze voorwaarden is voldaan, dan wordt inzake substitutie het onderscheid tussen te vernietigen en permanent te bewaren archieven ook minder relevant. De belangrijkste archivistische bezwaren tegen de substitutie van permanent te bewaren archieven komen dan immers te vervallen. Hierdoor kan finaal ook voorrang worden gegeven aan de digitalisering en substitutie van permanent te bewaren archieven, wat vanuit financieel en organisatorisch standpunt ook interessanter is dan de digitalisering van te vernietigen archiefdocumenten.

Ten derde is substitutie op zich ook geen garantie voor een goede (digitale) dossiervorming. Digitalisering van inkomende stukken leidt tot op vandaag in veel administraties nog tot één of andere vorm van eilandarchivering van reeksen zonder dat de documenten zaaksgewijs worden geklasseerd en zonder dat volledige (digitale) dossiers worden gevormd. Samen met een goede beheersomgeving is een archiveringssysteem waarbinnen volledige en unieke (digitale) dossiers worden gecreëerd een tweede belangrijke voorwaarde vooraleer tot substitutie wordt overgegaan.

Waar uiteindelijk alle voorwaarden voor substitutie zijn gecreëerd, is het ten vierde ook van belang dat werkelijk tot vernietiging van de oorspronkelijke documenten wordt overgegaan. Zo niet blijft het risico bestaan dat bijvoorbeeld het papieren dossier verder wordt gebruikt en geleidelijk aan verder aangroeit, waardoor opnieuw een heleboel vragen ontstaan over de archiefwaarde van het papieren dossier. Zonder effectieve vernietiging worden de reproducties ook blijvend aanzien als kopieën, terwijl ze eigenlijk de plaats hebben ingenomen van de oorspronkelijke documenten.

Tot slot gaat het substitutiedebat sterk uit van een continue instroom en aangroei van papieren documenten. Het digitaliseren van analoge informatie is en blijft een tijdrovende en dure aangelegenheid. Een substitutiebeleid kan pas zinvol en effectief zijn wanneer ook werk wordt gemaakt van een verregaande digitalisering 'upfront' en wanneer de archiefvormer zelf zoveel mogelijk digitaal werkt en op een digitale wijze documenten beheert. Met dit laatste wordt vermeden dat de eigen bedrijfsprocessen bijkomende massa's papier creëren wat opnieuw tot vragen rond digitalisering en substitutie leidt. Met digitalisering 'upfront' wordt de instroom van papieren documenten zoveel mogelijk vervangen door digitale gegevensuitwisseling. Hiervoor kunnen overeenkomsten en/of afspraken worden gemaakt met bijvoorbeeld ketenpartners, leveranciers, De Post, de banken, enz.

7. **BESLUIT**

Substitutie: magda? Ja, dat mag! Maar niet onvoorwaardelijk. Vanuit zowel juridisch als archiefwetenschappelijk standpunt wordt principieel voorrang gegeven aan de archivering van het document in zijn oorspronkelijke vorm. Dit betekent echter niet dat oorspronkelijke documenten niet door hun reproducties mogen worden vervangen.

Vanuit juridisch standpunt is substitutie mogelijk wanneer enerzijds de authenticiteit, de integriteit en de leesbaarheid van de documenten verzekerd is en wanneer er anderzijds geen juridische obstakels zijn. Ook vanuit archivistisch standpunt kan substitutie, alleen is er bij archiefdiensten nog een zekere terughoudendheid merkbaar als het op substitutie van permanent te bewaren archief aankomt. Dit voorbehoud wordt overbodig wanneer een digitale bewaarstrategie en een betrouwbare beheersomgeving operationeel zijn.

Beide zaken zijn niet alleen nodig om de leesbaarheid van de documenten te verzekeren, maar zijn ook van cruciaal belang om de blijvende authenticiteit (herkomst, identiteit) en integriteit (inhoud) van de archiefdocumenten te garanderen. Aangezien beide aspecten vooral afhankelijk zijn van metadata, staat of valt een efficiënt substitutiebeleid met de authenticiteit en de integriteit van de metadata. De metadata en hun relatie met de archiefdocumenten dienen dus ook het onderwerp van de digitale

bewaarstrategie en de beheersomgeving te zijn. Uit zowel juridisch als archivistisch standpunt lijkt dit laatste de belangrijkste voorwaarde voor substitutie te zijn.